

نقش اسناد و آرشیو در توسعه در گفت و گو با دکتر کیانوش کیانی

○ گفت و گو:
علی اکبر یزدانی
بهرروز فتیحی

آرشیو یا سازمان اسناد ملی ایران ۱۸ اردیبهشت ۱۳۴۹ شروع به کار کرد.

اخیراً پژوهشکده اسناد، کتابی با عنوان نگهداری اسناد چاپ به بازار عرضه کرده است. مطالعه این کتاب سبب شد تا درباره آرشیو، وضعیت آرشیو در ایران، پژوهش آرشیوی و... به بحث و تبادل نظر بنشینیم.

برای آشنایی بیشتر با آرشیو اسناد، مصاحبه‌ای با دکتر کیانوش کیانی هفت‌لنگ معاونت سازمان اسناد ملی ایران و رئیس پژوهشکده اسناد کرده‌ایم که نظر علاقه‌مندان را به آن جلب می‌کنیم.

با تشکر از شما که وقتتان را در اختیار ما قرار داده‌اید. طبق معمول مصاحبه‌های علمی و تخصصی، لطفاً درباره سوابق علمی و اجرایی خود توضیحاتی بفرمایید.

من از آموزگاری شروع کردم. کارهای فرهنگی جزو افتخاراتم است. همیشه در مسیر تعلیم و تعلم گام برداشته‌ام. بعد از مدرسه و آموزگاری به دبیری در مدارس استان خوزستان و تهران مشغول شدم. تحصیلاتم را در دانشسرای عالی به پایان رساندم. بعد از آن هم در مقطع کارشناسی ارشد و دکتری در رشته جغرافیای انسانی موفق شدم تحصیلاتم را ادامه بدهم.

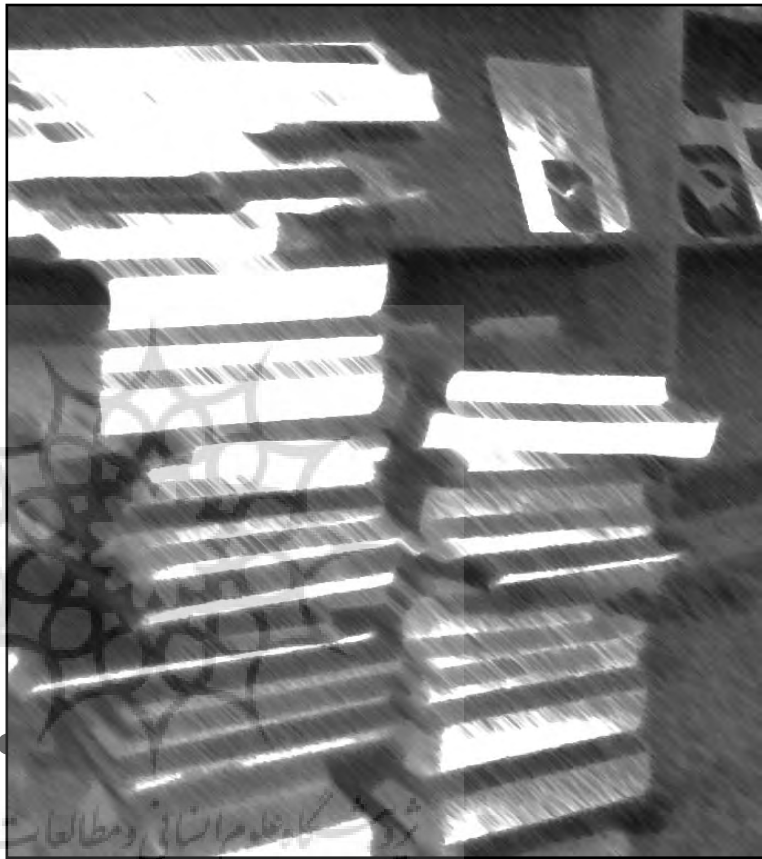
از سال ۱۳۶۴ به ضرورت و موقتاً از آموزش و پرورش فاصله گرفتم. شورایی در نخست‌وزیری آن زمان وجود داشت به نام شورای عالی عشایر که با توجه به رشته تحصیلی بنده و چون بختیاری هستم از من خواستند که در آن شورا در سمت مسئول واحد تحقیقاتی و مطالعات خدمت کنم و همچنین

آرشیوها مجموعه‌ای از نوشته‌ها و اوراق و حاصل فعالیت‌های روزمره و مستمر ادارات سابق و کنونی هستند که ارزش اداری و تحقیقی فوق‌العاده‌ای دارند. اسناد تاریخی بخشی از محتویات آرشیو هستند که امروزه از مهمترین منابع پژوهش و تحقیق به حساب می‌آیند. اسناد یکی از سرچشمه‌های تاریخ هستند که تحولات تاریخی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، اداری، فرهنگی و نظامی یک جامعه را کاملاً روشن می‌سازند.

علت ارزشمندی و اعتبار اسناد نزد پژوهشگران به دلیل این است که اسناد خالی از شایعه، دروغ، تظاهر، اغراض خصوصی و ملاحظه‌کاری هستند. همین ویژگی‌هاست که اسناد را به اوج قله اعتبار و ارزش رهنمون می‌کند.

اهمیت این نوشته‌های تاریخی سبب شد که مراکز آرشیوی در سراسر جهان به وجود بیایند تا از نابودی و از بین رفتن این منابع گرانبها جلوگیری کنند. در کشور ما نیز مرکز

آرشیویست‌ها، دستیاران سازمانهای اداری هستند و کارشان انتقال تجربیاتی است که در نظام اداری می‌چرخد و برای تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری در خدمت مسئولان قرار می‌گیرد. در همه زمینه‌ها، مسئولان ما بی‌نیاز از مراجعه به اسناد نیستند. اگر مسئولان جامعه از این آرشیوها به نحو احسن و مقتضی استفاده کنند تصمیم‌گیری‌های ناشایست گذشته دیگر نباید اتفاق بیفتد

سالهای ۱۲۸۰ تا ۱۳۰۹ یک هیئت فرانسوی و بلژیکی برای اصلاح نظام گمرکی ایران فعالیت می‌کردند و نوشته‌های جدیدی را برای تنظیم و نگهداری اسناد پیشنهاد می‌کردند و به مرحله اجرا می‌گذاشتند. دفاتر اندیکاتور و اندیکس از جمله وسایل تنظیم و تحکیم اسناد بود که طبق نظر این هیأت به‌وجود آمد و هنوز در دستگاههای دولتی استفاده می‌شود.

در سال ۱۳۰۴ بنا به پیشنهاد وزارت دارایی، همایشی با حضور مقامات دولتی وقت تشکیل شد و تصمیم گرفتند روشهای متحدالشکل و یکنواختی در زمینه نگهداری اسناد به پیشنهاد هیأت فرانسوی و بلژیکی به‌وجود آورند. ولی این فکر به مرحله اجرا درنیامد. ایجاد مرکز اسناد دولتی، اولین بار در تصویب‌نامه مورخ اردیبهشت ۱۳۰۹ هیأت وزیران آمد. در این تصویب‌نامه مقرر شد که کلیه قراردادهای، امتیازات، اسناد و ایجاد هرگونه مؤسسه دولتی و سهام دولتی و عهدنامه‌های سیاسی در اتاقی در کاخ گلستان (مرکز اسناد دولتی) به ترتیب مقرر

پایه‌گذار نشریه‌ای باشم که به طور تخصصی درباره مسائل عشایری بود و «ذخایر انقلاب» نامیده شد. بعد از آن با تغییر جایگاه تشکیلاتی شورای عالی عشایر در جهادسازندگی، بنده در مقام یک کارمند رسمی افتخار پیدا کردم به سمت رئیس اداره چاپ و نشر در محل ریاست جمهوری که زیر نظر معاونت حقوقی و پارلمانی قرار داشت، خدمت بکنم. از سال ۱۳۷۴ تاکنون معاون سازمان اسناد ملی ایران و سرپرست پژوهشکده اسناد و سردبیر مجله گنجینه اسناد و در خدمت عزیزان هستم.

از سابقه سازمان اسناد که وظیفه جمع‌آوری تاریخ تمدن ما را به عهده دارد و همین‌طور از نحوه شکل‌گیری سازمان و اهداف آن بگویید؟

کشور ما یک کشور کهن و دارای تاریخ طولانی است؛ اما متأسفانه سال تأسیس سازمان اسناد ملی ایران هیچ تناسبی با این تاریخ کهن ندارد. آنچنان که ما اطلاع داریم در طول

ضبط و حفظ شود. ولی متأسفانه بعد از آن تاریخ هم اقدامی در جهت ایجاد آرشیو ملی به عمل نیامد.

نخستین لایحه دولت به منظور کسب مجوز قانونی امحای اوراق بی‌ارزش در ۲۱ بهمن ۱۳۳۵ به مجلس سنای آن زمان تقدیم شد. این لایحه تحت عنوان قانون راجع به از بین بردن نوشته‌ها و اشیاء و اوراق غیرقابل استفاده موجود در بایگانیها، وزارتخانه‌ها و ادارات مستقل و بنگاههای دولتی توسط وزارت دادگستری تهیه و تقدیم شده بود و سوءظن‌ها و مخالفت‌های شدید بسیاری را برانگیخت. به هر حال، این مخالفت‌ها باعث شد که لایحه به تصویب نرسد. بعضی معتقد بودند که از بین بردن اوراق بلااستفاده و نگهداری اسناد با ارزش لازم و ملزوم یکدیگر هستند یعنی ما این را باید همواره توجه داشته باشیم که مطلبی که امروزه بی‌ارزش است ممکن است با یک اتفاق، فردا تبدیل به یک موضوع با ارزش شود. بنابراین، چه کسی تشخیص می‌دهد این گفت و گو یا عکس و یا مطلبی که در جایی به چاپ می‌رسد، در چه حدی از ارزش قرار دارد.

در حرکت دیگری افرادی خواستند که مجدداً این طرح را ارایه کنند. ولی آن هم با شکست سختی از دور خارج شد. تا اینکه شورای عالی اداری در سال ۱۳۴۱ تشکیل شد و مشکل تراکم پرونده‌های راکد که با توجه به بوروکراسی جدید به وجود آمده بود مجدداً مورد توجه جدی قرار گرفت.

اما باید توجه کنیم که در تدوین این قانون، شخصیت‌های فرهنگی و علمی مثل آقایان ایرج افشار و سیروس پرهام (اولین رئیس سازمان اسناد ملی ایران) و دیگران نقش مؤثر و بسزایی داشتند. این قانون، قانون مفید و محکمی است که البته نقایصی امروزه پیدا کرده است که ما قاعدتاً باید آنها را از بین ببریم و قانون کاملتر و جامعتری تهیه کنیم.

دکتر لطفاً بفرمایید که هدف سازمان از ایجاد پژوهشکده اسناد چه بوده است. در واقع از تأسیس پژوهشکده چه نقشها و اهدافی را دنبال می‌کند؟

از همان سالی که سازمان تأسیس شد به موازات آن یک سلسله استفاده‌های پژوهشی از اسناد صورت گرفت این پژوهشها را شخصیت‌های علمی و فرهنگی می‌کردند و خیلی گسترده نبود. اما با توجه به ضرورت انسجام بخشیدن به پژوهشهای تاریخی، به‌ویژه تاریخ معاصر ایران و در جهت همان رسالت پژوهش، همزمان با تأسیس سازمان، مباحث پژوهشی هم مطرح شد. ضرورت ایجاد یک پژوهشکده در

مرکز اسناد مثل وجود یک آزمایشگاه در کنار بیمارستان است. ضرورت تأسیس یک آزمایشگاه در کنار بیمارستان چیست؟ این آزمایشگاه باید بیماری‌یابی کند. باید علت بیماری را پیدا کند و واکسن و داروی مناسب را تجویز بکند.

پژوهشکده هم به این صورت عمل می‌کند بیماری تاریخی را پیدا می‌کند. با کشف یک سند یک حقیقت آشکار می‌شود. به همین دلیل است که ما معتقدیم باید مراقب بود که حتی یک برگ سند از بین نرود؛ چون ممکن است حقیقتی از بین رود.

از طرفی امروزه با بحث‌های جدیدی رو به رو هستیم، علوم کاربردی، مطالعات بین رشته‌ای، توسعه و عمران و جبران عقب‌ماندگی جهان سوم، به جهان دوم و رفتن از جهان دوم به سقف جهان اولی‌ها. تحقق این امر بدون مطالعه ریشه‌ها، بدون مطالعه سابقه تاریخی و بدون مطالعه روندی که یک ملت پشت سر می‌گذارد امکان‌پذیر نیست.

در سال ۱۳۷۲ مجوز موافقت اصولی تأسیس پژوهشکده اسناد وابسته به سازمان اسناد ملی ایران را از وزارت علوم و آموزش عالی اخذ کردیم و آن را مؤسسه مطالعات و تحقیقات آرشیوی (پژوهشکده اسناد) نامیدیم. اهم اهداف و وظایف این پژوهشکده به قرار زیر است:

۱. مطالعه، تحقیق و بررسی اسناد موجود در سازمان و سایر مراکز آرشیوی به قصد کشف اسناد مکتوب و مهم تاریخ کشورمان، به ویژه تاریخ معاصر؛

۲. ارائه و اجرای طرحهای پژوهش و تحقیقاتی در خصوص اسناد و انتشار نتایج این پژوهشها با توجه به شیوه‌های جدید علمی؛

۳. تهیه و آماده‌سازی مجموعه‌های اسنادی برای انتشار به صورت کتاب؛

۴. تهیه گزارش و مجموعه مقالات، پژوهش در روشهای مختلف طبقه‌بندی و استانداردسازی و حتی پژوهش درباره مسائلی مثل مرمت اسناد و آماده‌سازی آن که اینها جزو وظایف پژوهشهای آرشیوی است.

۵. پژوهش در زمینه چگونگی اشاعه اطلاعات و دسترسی به آن.

برای رسیدن به این اهداف چه باید کرد؟

همکاری با مؤسسات دولتی، دانشگاهها، مراکز پژوهش و علمی در زمینه تکمیل طرحهای تحقیقاتی و مشارکت با همه این مراکز و ارج نهادن به تلاشها و فعالیتهای دانشگاهیان و

ما بیش از آنکه نیازمند تمرکز
فیزیکی اسناد باشیم، نیازمند
طراحی یک نظام ملی
اسنادی هستیم. مهم این است
که بدانیم یک فرمان
مشروطیت یا قاجار در کجا
قرار دارد. مهم آن است که
پژوهشگران بدانند این اسناد
در کجا قرار گرفته است. به
همین دلیل ما نظامی با
عنوان نظام ملی اسنادی
طراحی کرده ایم

می‌تواند ۱۰۰ یا ۲۰۰ نسخه تیراژ داشته باشد. ولی وقتی که صحبت از یک فرمان به میان می‌آید مثلاً از دوره زند یا افشار، این فرمان فقط یکی است و منحصر به فرد است. بنابراین، پژوهشگر، زمان مشروطیت را پیدا می‌کند و به اطلاعاتی دسترسی می‌یابد و با علاقه به آن می‌پردازد. در واقع اهمیت سند، منحصر به فرد بودن و ارزش ذاتی و درونی آن است.

اهمیت دیگر پژوهش اسناد، نقش آنها در فعالیتهای پژوهشی - تاریخی است. اگر تاریخ را به دو قسمت، تاریخ علم و تاریخ محض تقسیم بکنیم، در زمینه تاریخ علم از آنجا که در این سازمان هرچه هست در دستگاههای دولتی به وجود آمده است، ممکن است و یک سند مربوط به سدسازی وجود داشته باشد و یا یک سند درباره مدیریت، عمران و... که برای پژوهشگران تاریخ علم بسیار کاربردی و حساس باشد. از وقتی که مرگ سند در دستگاههای دولتی و اداری فرامی‌رسد، در سازمان اسناد ملی متولد می‌شود. قسمت دوم مربوط به تاریخ محض است، به ویژه تاریخ معاصر ایران که ما برای نگارش تاریخ معاصر کشورمان قاعداً باید دست‌نوشته‌ها، مکتوبات و اسناد مهم و معتبری داشته باشیم تا بتوانیم تحلیل و بررسیهای تاریخی دقیقی انجام دهیم.

نکته دیگر که امروزه شاید بیش از هر زمان دیگر اهمیت

پژوهشگران از راههای رسیدن به این اهداف است. یکی از افتخارات ما در این پژوهشکده استفاده از نیروهای جوانی است که از دانشگاههای مختلف توانستیم جذب کنیم و خود این جوانان در کشور ما صاحب سبک پژوهشی هستند که این باعث شغف و امیدواری ماست.

البته همکاری با صاحب‌نظران، محققان و متخصصان کشور درخصوص مطالعات تاریخی هم مدنظر پژوهشکده بوده است و کارهایی که هر پژوهشکده برای رسیدن به اهدافش به عمل می‌آورد از قبیل: برگزاری همایش، میزگرد، گردهمایی و ارتباط در سطوح مختلف پژوهشکده داخلی و خارجی و از این قبیل مسائل نیز در این پژوهشکده دنبال می‌شود.

چه ضرورتی در زمینه پژوهش اسناد می‌بینید. درواقع پژوهش اسناد چه مقدار اهمیت دارد و علت علاقه‌مندی پژوهشگران به بررسی اسناد چیست؟

اسناد ملی و تاریخی، بخشی از منابع و مأخذ مستقیم و دسته اول هستند که ویژگیهای مستند بودن، معتبر بودن و مطمئن بودن را دارند. پژوهشگران به دلیل همین اعتبار و اصالت بسیار علاقه‌مندند در این زمینه کار بکنند.

در زمینه کتاب حتی کتابهای قدیمی و خطی، حداقل

هستند و بنابراین، اسناد متعلق به همه ملت است. دیگر دلیل علاقه‌مندی پژوهشگران به اسناد این است که در سند پیوند بین اثر و مؤثر وثیق و محکم است و با بهره‌گیری از اسناد می‌توان گزارش دیگر منابع تاریخی را تصحیح کرد و به اشتباه‌های دیگران پی برد. اسناد، دانش ما را درباره یک واقعه عمق می‌بخشد و حقایق را برای ما روشن می‌کند و همچنین به ثبت لحظه‌های تاریخی می‌پردازد.

وضعیت پژوهشگرانی را که در کشور ما در مورد اسناد پژوهش می‌کنند چگونه ارزیابی می‌کنید؟

پژوهشگران کشور ما با توجه به تخصصی که دارند به آرشیو ملی مراجعه می‌کنند. اینها را می‌شود دسته‌بندی سنی کرد. جمعی از این پژوهشگران کهن‌سال یا سالمند هستند. گروه دیگر پژوهشگران جوان و میانسال را دربرمی‌گیرد. گروه اول به دلیل کهن‌سال بودن و با توجه به آسفتگی ترافیک و آلودگی هوا و خیلی از مسایل دیگر، چندان تمایلی به حضور فیزیکی در مرکز آرشیو ندارند و ترجیح می‌دهند منابع موردنیاز خود را در محل استراحتشان در منزل یا در دانشگاه مطالعه بکنند. و به همین دلیل پیش‌بینی کرده‌ایم که در ساختمان گنجینه اسناد جایگاه‌های خاصی برای این متخصصان کشورمان در نظر گرفته شود. گروه دیگر جوانان و میانسالان هستند که این گروه، هم انرژی بیشتری دارند و هم علاقه بیشتری. پس برای یادگیری هم فضای بهتری دارند مثلاً این گروه راحت‌تر می‌توانند با رایانه کار بکنند.

برای این که بتوانیم بین این دو گروه پل بزینیم و آنها را به هم نزدیک بکنیم، معمولاً از فرهیختگان و از اشخاصی که نسبتاً سن بالاتری دارند دعوت می‌کنیم تا جوانان را هدایت کنند و تجربیات و روشهای تحقیق را در اختیار جوانان قرار دهند.

آرشیوها چگونه می‌توانند در خدمت جامعه قرار بگیرند. جامعه چه استفاده و بهره‌برداری از آرشیو دارد؟ برای تربیت آرشیویست چه باید کرد؟

ابتدا بخش دوم سؤال را پاسخ می‌گویم. ما هنوز در آغاز راه هستیم. سال ۷۲ پژوهشکده شروع به کار کرده است. در حال حاضر، در دانشگاهها درس مدیریت آرشیو تدریس

یافته است هویت‌یابی جوانان کشور است. جوانان ما می‌بایست از طریق پژوهشهای آرشیوی معتبر و مستند اولاً به هویت ملی و تاریخی خودشان بیشتر توجه کنند و خدای ناخواسته به سرگشتگی‌هایی که امروزه جهان معاصر با آن درگیر است مبتلا نشوند و از سوی دیگر دچار انقطاع تاریخی نشوند. آرشیویست‌ها، پژوهشگران و پژوهشکده اسناد درحقیقت معمارانی هستند که پُل می‌سازند و به تعبیر آقای راورسن «این پل هم شما را به پشت سرتان برمی‌گرداند و هم از روی آن به آینده نگاه می‌کنید و از آن راهی که آمده‌اید به تصحیح راه آینده می‌پردازید».

پژوهش اسناد از چنان اهمیتی برخوردار است که بعضی از کشورها به مجرد کسب استقلال، آرشیو ملی راه‌اندازی می‌کردند؛ مثل کشور هندوستان، تونس و حتی رژیم اشغالگر قدس. می‌توان گفت آرشیوها نمادی از استقلال کشورها

عمدتاً اسناد ما، اسناد دستگاههای دولتی است. اما ما دو یاور دیگر هم داریم که من اسمش را صندوق می‌گذارم. یکی صندوقهایی است که در خانه‌های مردم وجود دارد و شامل اسناد خانوادگی و شخصی است. این اسناد توسط مردم به سازمان اسناد اهدا می‌شود. اسناد خانوادگی شامل اسناد خاندانها، شخصیت‌های فرهنگی، علمی و هنری و غیره است که ما در مجله گنجینه اسناد بخشی را به آن اختصاص داده‌ایم. صندوق دوم ما، صندوق سینه شخصیت‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، ورزشی، قضایی و اقتصادی است. اینان از حوادث و رویدادها، اطلاعاتی دارند که تحت عنوان آرشیو شفاهی فقط در اختیار خودشان است. آنها را روی نوارهای ویدیویی و ضبط صوت ثبت می‌کنیم و در آینده مجموعه‌هایی از این اطلاعات، اگر خودشان راضی باشند، چاپ می‌شود.

معمولاً باید همه اسنادی که در کشور ما موجود است در یک جا یعنی آرشیو ملی یا سازمان اسناد ملی جمع شود. چرا سازمانها و وزارتخانه‌ها به طور مستقل آرشیو اسناد دارند؟ ما بیش از آنکه نیازمند تمرکز فیزیکی اسناد باشیم، نیازمند طراحی یک نظام ملی اسنادی هستیم. مهم این است که بدانیم یک فرمان مشروطیت یا قاجار در کجا قرار دارد. مهم آن است که پژوهشگران بدانند این اسناد در کجا قرار گرفته است. به همین دلیل ما نظامی با عنوان نظام ملی اسنادی طراحی کرده‌ایم. اهمیت اسناد به منزله سنگ بنای تحقیق علمی برای

می‌شود. ما آینده کشورمان را از نظر تولید اسناد خیلی خاص تلقی می‌کنیم و اعتقاد داریم حجم وسیعی از اسناد در آینده به سوی سازمان ملی اسناد روانه خواهد شد. همه این زنجیره نیاز به متخصصان و کارشناسان و افرادی دارد که با این حرفه آشنا بشوند. باید رشته آرشیو در دانشگاه تأسیس شود و دانشجویان در زمینه میکروفیلم و میکروفیش، آسیب‌زدایی و مرمت اسناد آموزش ببینند.

و اما در پاسخ به بخش اول سؤالتان باید بگویم اولین خدمت آرشیویست‌ها به مراجعان این است که آرشیوها را به سازمان اداری منتقل و آنها را گردآوری بکنند و در کوتاه‌مدت در خدمت علاقه‌مندان و مراجعان قرار بدهند. بنابراین، آرشیویست‌ها، دستیاران سازمانهای اداری هستند و کارشان انتقال تجربیاتی است که در نظام اداری می‌چرخد و برای تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری در خدمت مسئولان قرار می‌گیرد. در همه زمینه‌ها، مسئولان ما بی‌نیاز از مراجعه به اسناد نیستند. اگر مسئولان جامعه از این آرشیوها به نحو احسن و مقتضی استفاده کنند تصمیم‌گیری‌های ناشایست گذشته دیگر نباید اتفاق بیفتد.

گسترش قلمرو بایگانیها و آرشیوها به لحاظ جغرافیایی و منطقه‌ای چگونه است؟

آرشیوها را یا به لحاظ جغرافیایی تقسیم می‌کنیم: آرشیو ملی، آرشیو منطقه‌ای، آرشیو استانی و آرشیو شهرستان؛ یا به لحاظ ماهیتی تقسیم می‌کنیم: آرشیو تاریخ، آرشیو ادبیات، سینما، علوم اداری و غیره؛ یا براساس سازمان تولیدکننده مثل: آرشیو وزارت خارجه، آرشیو وزارت دارایی، آرشیو مجلس شورای اسلامی. در هفت منطقه کشور ما تقسیمات منطقه‌ای برای آرشیو وجود دارد اما مسئولان و نمایندگان مجلس بسیار علاقه‌مندند که هر استانی یک آرشیو استانی داشته باشد تا اسناد و گذشته هر استان در همان جا شناخته و بررسی شود.

همان‌طور که گفتید، بخش اعظم آرشیو اسناد شما درباره اسناد دولتی و اداری است. لطفاً بفرمایید که غیر از این اسناد، سایر اسناد در چه موضوعی است و نحوه دسترسی سازمان اسناد ملی به این اسناد چگونه بوده است؟

پژوهش اسناد از چنان اهمیتی برخوردار است که بعضی از کشورها به مجرد کسب استقلال، آرشیو ملی راه اندازی می‌کردند؛ مثل کشور هندوستان،

تونس و حتی رژیم اشغالگر قدس. می‌توان گفت آرشیوها

همه آشکار است. بخشی از آنها منابع درجه اول هستند که به کار پژوهشگران می‌آید و تفرق و پراکندگی آنها در صورتی که باعث شود پژوهشگران نتوانند به این اسناد دسترسی پیدا کنند کار قابل تاییدی نیست. اگر اطلاعات در یک جا جمع شود پژوهشگری که به مرکز اسناد آمده است هم از حداکثر اسناد بهره‌مند می‌شود و هم در وقت بسیار صرفه جویی می‌کند. در ضمن روش پژوهش اسناد با روش پژوهشهای متداول در سایر علوم تفاوت‌هایی دارد. از اهم این تفاوت‌ها، مطالعه کردن مجموعه‌ای از اسناد است. برای مثال، یک شخص از ابتدای شروع خدمت اداری خود تا زمانی که بازنشسته شود فراز و نشیب‌هایی طی می‌کند و گرایش‌های فکری گوناگون دارد؛ حتی امضایش عوض می‌شود. اگر ما همه این مجموعه را در اختیار نداشته باشیم ممکن است پژوهش ما کار یکدست و مفیدی نباشد. پس باید تمرکز اطلاعات به وجود بیاوریم. من اعتقادی به تمرکز فیزیکی آرشیو ندارم. چون در کشور ما بیش از ۸ میلیارد برگ سند وجود دارد. این یک عدد نجومی است. چنین عددی را سازماندهی و پردازش کردن و وارد چرخه اطلاعات کردن کار بسیار دشواری است.

نحوه طبقه‌بندی و سازمان‌دهی اسناد چگونه است. اولویت‌بندی ورود اطلاعات اسناد در این پژوهش‌سکده به چه صورت است؟

قبل از این که جواب این سؤال را بدهم سند را تعریف می‌کنم. سند در رشته‌های مختلف به صورت‌های متفاوتی معنا شده است؛ مثلاً در قوه قضاییه سند یعنی هر نوشته‌ای که در مقام دفاع یا دعوی قابل استفاده باشد. اما سازمان اسناد ملی تعریفی که از سند دارد این است: کلیه مراسلات، نقشه‌ها، اوراق، دفاتر، عکسها، پرونده‌ها، کلیشه‌ها، فیلم و نوارهای ضبط صوت و کلیه اسنادی که به دست دولت رسیده باشد و ارزش نگهداری داشته باشد را سند می‌نامند.

برای طبقه‌بندی و سازماندهی اول منشأ سند را تعیین می‌کنیم. کدهای ویژه‌ای به هریک از مؤسسات یا سازمان‌ها یا اشخاص حقیقی داده‌ایم. دو اصل در مسائل آرشیو و در طبقه‌بندی مهم است یکی احترام به منشأ سند است و دیگری رعایت نظم و ترتیب به همان صورت که نوشته شده است.

برای اسناد شناسنامه تهیه می‌کنیم و بعد سند را نمایه‌سازی توصیفی می‌کنیم و مشخصات هر سند را می‌نویسیم و تعداد برگ و نوع خط، قطع سند، ویژگی‌های ظاهری، احیاناً اگر صدمه‌ای خورده باشد را می‌نویسیم. بعد از

آن کلید واژه‌ای درست می‌کنیم تا مراجعه‌کننده بتواند از طریق آن، راحت‌تر و سریع‌تر به سند موردنظر دسترسی پیدا کند. اما اولویت‌بندی سند به این ترتیب است؛ اسناد خیلی مهم را با علامت A مشخص کرده‌ایم و اسناد مهم را با B و اسناد عادی را با C. براساس اتفاقاتی که به مرور زمان رخ می‌دهد ما این اولویت‌بندی را به عمل می‌آوریم. نکته بعد تعیین ارجاعات و کلید واژه‌هاست که اعم از ارجاع مستقیم و ارجاع غیرمستقیم در زیر کار برگه نوشته می‌شود.

دارد. هدف دوم کمک به تصمیم‌گیران دستگاه‌های دولتی و اجرایی است. برای هدف دوم، پژوهش‌های انجام شده در اسناد را بدون دخل و تصرف در محتوای آن به صورت کتاب چاپ می‌کنیم. نحوه و مراحل آن به این صورت است که پژوهشگر به سازمان مراجعه می‌کند و علاقه خود را به انجام پژوهش در زمینه خاصی اعلام می‌دارد. ما با فرم‌های مخصوصی که داریم اطلاعاتی از سابقه پژوهشی او به دست می‌آوریم. سپس ایشان طرح را می‌نویسد و به ما می‌دهد. پژوهشگر یک شورای داخلی شامل رئیس، معاون و چند تن از همکاران دارد. این شورا مطالعه‌ای مقدماتی روی آن طرح انجام می‌دهد که مبدا تکراری باشد و یا پژوهشگر از عهده آن بر نیاید. بعد به شورای عالی پژوهش که شامل رئیس، معاونان و فرهیختگان و متخصصان تاریخ هستند فرستاده می‌شود و به تصویب می‌رسد. اگر اصلاحی لازم است

کتاب‌هایی که در سازمان به چاپ می‌رسد با چه هدفی منتشر می‌شود؟ چاپ این کتاب‌ها به خاطر موضوع یا روز خاصی است یا طبق اولویت‌بندی ویژه‌ای صورت می‌گیرد؟ ما در چاپ کتاب‌هایمان دو هدف عمده را تعقیب می‌کنیم. یک هدف در زمینه اطلاع‌رسانی عام که هرکس با خواندن این کتاب متوجه شود در این سازمان چه اسنادی وجود

دیگر در زمینه مدیریت اسناد و مسایل آرشیوی آماده چاپ کرده‌ایم.

کتاب نگهداری اسناد شامل مباحث نظری و تعاریف واژه‌ها و اصطلاحات مرسوم در علم نگهداری اسناد و مباحثی درباره فهرست‌نویسی، مرمت اسناد، برنامه‌های اطلاع‌رسانی، آموزش مراجعان و... است. این کتاب در کشور استرالیا نوشته شده و مجموعه مقالات نویسندگان است که آن پدرسون آن را جمع‌آوری و آقای مهاجر آن را ترجمه کرده است. چنین کارهایی می‌تواند اطلاعات تازه و جدیدی به پژوهشگران ما بدهد و مسیر طولانی پژوهش اسناد را کوتاه کند.

اسم کتاب نگهداری اسناد است؛ ولی علی‌رغم عنوان کتاب، درباره موضوعات دیگری نیز بحث می‌کند. به نظر می‌رسد کتاب نسبت به اسمش، جامع‌تر و وسیع‌تر است و به موضوعات آرشیوی دیگری پرداخته است.

یکی از دلایلی که ما علاقه‌مند به چاپ این کتاب شدیم جامع و متنوع بودن آن بود. ما در ترجمه می‌توانستیم نام دیگری را که با متن کتاب هماهنگی بیشتری داشته باشد انتخاب کنیم. ولی مترجم به مؤلف و اسم اصلی کتاب وفادار مانده است.

نظر شما درباره کتابهایی که درخصوص پژوهش اسناد چاپ شده چیست؟ با اینکه ما پژوهشگر در زمینه اسناد کم نداریم، چرا تعداد این تألیفات کم است؟

فقر منابع، فقر نیروی انسانی و مشکلات کار اسنادی که پژوهشگر با آن روبه‌رو است از موانع پژوهش است. سررشته و پیشینه این علوم دست ما نیست و زمانی باید بگذرد تا راهش را در جامعه پیدا کند.

علم آرشیو نیز به همین صورت است. ما در آغاز راه هستیم و داریم قدمهای اول را برمی‌داریم پس باید به ترجمه منابع و مأخذ مهم آرشیوی از شورای جهانی آرشیوی و سایر مراکزی که در زمینه آرشیو کار می‌کنند بپردازیم و بعد در همان طرح نظام ملی اسنادی قسمتی را به متخصصان داخلی اختصاص بدهیم که بیابند نتایج مطالعات خود را روی هم بگذارند و کتاب جامعی درباره روش پژوهش اسناد منتشر کنند. امیدواریم که در طرح نظام ملی اسنادی همه عزیزان متخصص در رشته‌های مختلف اسنادی و علوم آرشیوی و تاریخی دست به دست هم بدهند تا بتوانیم این مشکل را حل

یا استاد مشاور لازم داشته باشد پیشنهاد می‌کنند و از روزی که تصویب می‌شود، پژوهشگر می‌تواند از اطلاعات سازمان استفاده بکند.

بعد از ترتیب و تنظیم پژوهش مطالب برای انتشار آماده می‌شود.

درباره نحوه حفاظت و نگهداری اسناد بفرمایید؟ حفاظت و نگهداری از اصول مهمی است که اگر بتوانیم در این راستا خوب عمل کنیم در امر اطلاع‌رسانی موفق خواهیم بود. شرایط نگهداری اسناد یک شرایط ویژه و کاملاً علمی است.

به نظر من، سند یک موجود زنده است؛ نفس می‌کشد. اگر کسی در نیمه‌های شب گوشش را در کنار مخزن اسناد قرار دهد، می‌تواند صدای ناله‌های امیرکبیر را در حمام فین بشنود؛ یا لبخند مردم ایران را برای بعضی از شادیهای آن زمان و حتی شاید غمهای مشترکمان را احساس کند.

چنین جایی باید از لحاظ تابش نور، میزان رطوبت، آتش‌سوزی، خسارات ناشی از آب، سرقت، درجه حرارت، نوع قفسه‌ها و اندازه آنها، کارتن‌ها، پوشه‌های غیراسیدی شرایط ویژه‌ای داشته باشد. برای از بین بردن اسناد، سند را میکروفیلم می‌کنیم و از این میکروفیلم دوبلیکیته یعنی یک میکروفیلم مادر و دو میکروفیلم فرعی می‌گیریم که در جاهای مختلف نگهداری می‌شود.

این کار برای این است که اسناد در مقابل خطر سیل، آتش‌سوزی، زلزله و آب حفظ شوند و درصددیم در آینده نزدیک میکروفیلم را به تصویربرداری دیجیتالی تبدیل کنیم.

به تازگی کتابی در این پژوهش‌سکده چاپ شده به عنوان نگهداری اسناد این کتاب ظاهراً به صورت تخصصی در مورد شیوه‌های نگهداری سند، جلوگیری از بین رفتن آن و غیره نوشته شده است، این کتاب چقدر توانسته است نیاز جامعه پژوهشگر ما را تأمین بکند؟

اخیراً برای انتقال تجربه دیگران چند کار ترجمه‌ای خیلی خوب منتشر کرده‌ایم. این کتاب یکی از کتاب‌هایی است که می‌بایست چند سال پیش در کشور ما انتشار می‌یافت. از آنجایی که تغییر و تحولات و پیشرفت علوم در دنیا داریم در حال رشد است، ما نباید از این تحولات دور باشیم. باید در حداقل زمان به این اطلاعات دسترسی پیدا کنیم. به همین خاطر ترجمه چنین کتابهایی می‌تواند خیلی مفید واقع شود. دو کتاب آرشیو چیست و ساختمان‌ها و تجهیزات آرشیوی از انتشارات این سازمان است. غیر از این دو کتاب، دو کتاب

کنیم.

علت اینکه اسناد هنوز برای مردم کشور ما به خصوص اساتید، مدیران و مسئولان شناخته شده نیست و در کل، دلیل مظلوم واقع شدن اسناد را در چه می بینید و چه راههای را برای توسعه این امر پیشنهاد می کنید؟

باید در سطوح مختلف فرهنگ سازی کرد، در سطح مسئولان باید نمونه هایی از این اسناد را که به کارهای آن وزارتخانه یا سازمان برمی گردد و باعث پیشرفت کارشان می شود در اختیارشان قرار داد تا از هزینه های اضافی و ضایعات جلوگیری کرد.

برای مثال، وقتی که کتاب اسناد معادن ایران چاپ شد، مسئولان سازمان معادن در نامه ای از ما تشکر کردند و گفتند: این کتاب خیلی کار ما را آسان کرد و بسیاری از مشکلات مان حل شد. برای این که ما معادنی در کشور داشتیم که می خواستیم برای تحقیق به آنجا برویم که چرا این معادن غیرقابل استفاده اند. بعد دیدیم که آنجا خاکسترش زیاد است و باید ذغال شویی شود که این کار احتیاج به هزینه هنگفتی داشت که چاپ کتاب فوق سبب صرفه جویی هایی در این زمینه شد. من فکر می کنم جزوه هایی باید تهیه کنیم و در اختیار مسئولان قرار دهیم تا دیدشان در زمینه اسناد بازتر شود. شاید این نگاه ویژه ما باشد که در زمینه تاریخ کار می کنیم.

اما در سطح دانشگاهیان ما معتقدیم رشته هایی که خیلی به آرشیو مربوط است مثل تاریخ ما باید درس سندشناسی برایشان گذاشت، و اساتدان در این باره دانشجویان را به سوی کارهای عملی بکشانند. این کار باعث می شود همه ما از تجربه دانشگاه استفاده نکنیم و دانشگاه هم از تجربه ما استفاده نکند.

در زمینه فرهنگ سازی در سطوح پایین تر می توان در کتب درسی و در مقاطع مختلف دانش آموزان را با نمونه هایی از اسناد آشنا کنیم و حتی کتابی در این باره برایشان در نظر گرفت تا مطالعه بکنند و به اهمیت و ارزش اسناد پی ببرند. ما باید در این لایه ها فرهنگ سازی کنیم و وجوه مثبت را ببینیم که بدون استفاده از اسناد آرشیوی نمی شود این مسیر را طی کرد و بدون بررسی آن نمی شود تاریخ نوشت و بدون توجه به تاریخ نمی شود برنامه ریزی کرد.

یکی از نیازهای مهم انسان امروزی مطالعه تاریخ است. ملتی که تاریخ خودش را فراموش می کند هویت خود را از دست داده است و کشوری که هویتش را از دست داده است

جایگاهی در دنیا ندارد و من به عنوان کسی که در بخش تاریخ و آرشیو مملکت خدمت می کنم معتقد هستم که بحران آینده بشری بحران هویت است. و بررسی اسناد و آرشیو راهی است برای جست و جوی هویت.

معمولاً برای بررسی اسناد تاریخی، نسخ خطی و متون کهن موانع و مشکلات عظیمی وجود دارد. لطفاً به طور خلاصه این موانع را بیان کنید؟

اولین مانع سخت بودن کار است. این منابع در ذات خودش دشواری هایی دارد. مانع دیگری که در دو دهه اخیر وجود داشته، این است که خود سند به راحتی در اختیار کسی نبوده است. دارایی ما (سازمان اسناد ملی ایران) از اسناد قبل از انقلاب یکصد هزار برگ بوده است که در شرایط ضعیف و محتوایی پایین وجود داشت. دیگر مانع، عدم دستیابی پژوهشگران به سند است. هنوز در این خصوص مشکل داریم. برای استفاده پژوهشگران شهرستانی از اسناد مشکلاتی وجود دارد.

سازمانهای فرهنگی در همه جای جهان محرومیت هایی دارند. اما باید بگویم که خوشبختانه من این دوره را، (دوره پایانی قرن بیستم)، دوره پایان محرومیت های آرشیوی و اسنادی می دانم.

در پایان اگر پیشنهادی یا صحبتی دارید بفرمایید؟

امیدوارم که نظام اطلاع رسانی دقیق، سالم، سریع و بی دغدغه ای را در آینده نه چندان دور شاهد باشیم و تمام مواد آرشیوی را بتوانیم از گوشه و کنار کشور گردآوری بکنیم و نگذاریم از بین بروند.

باید آرشیو شفاهی را تقویت بکنیم و مجموعه هایی را درست کنیم که در خدمت اهداف مردم و کشور باشد، باید حضورمان در شورای جهانی آرشیو بیشتر از این باشد. در حال حاضر عضو هیئت اجرایی ICA (شورای جهانی آرشیو) هستیم و همین طور رئیس آرشیوهای آسیا و بنابراین باید تلاش و فعالیت مان را بیشتر و قوی تر کنیم.

امیدواریم که بتوانیم شورای آرشیوهای ملی کشورهای عضو اکو را هم راه اندازی بکنیم و دبیرخانه اش را در آرشیو ملی ایران قرار دهیم.

در نهایت، ارتقای سطح کیفی تاریخ نگاری و پژوهشهای علمی و آرشیوی را برای فردای بهتر کشورمان آرزو می کنم.